

Kémiai anyagszerkezet

Előadó: Kubinyi Miklós

tel: 21-37

kubinyi@mail.bme.hu

Grofcsik András

tel: 14-84

agrofcsik@mail.bme.hu

Tananyag az intraneten (tavalyi):

[http://oktatas.ch.bme.hu/oktatas/
konyvek/fizkem/kasz/](http://oktatas.ch.bme.hu/oktatas/konyvek/fizkem/kasz/)

- eload04
- jegyzet02

Tananyag az intraneten (idei):

[http://oktatas.ch.bme.hu/oktatas/
konyvek/fizkem/kasz/](http://oktatas.ch.bme.hu/oktatas/konyvek/fizkem/kasz/)

- eload05
- jegyzet05

Emelt szintű tananyag

2006 tavasz, ~ 5 előadás

Fizikai Kémia

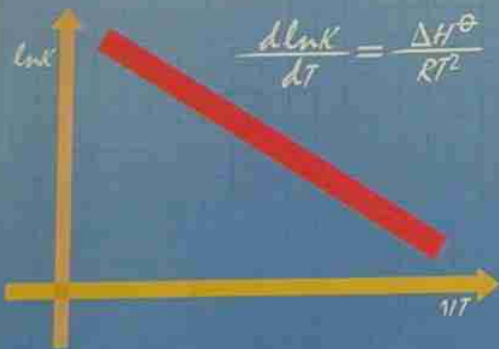
- Fizikai Kémia I. - egyensúlyok (fázisegyensúlyok, kémiai egyensúlyok)
- Fizikai Kémia II. - változások (reakciókinetika, transzportfolyamatok)
- Fizikai Kémia III. - szerkezet (molekulák szerkezete, anyagok szerkezete)

P. W. ATKINS

FIZIKAI KÉMIA I.

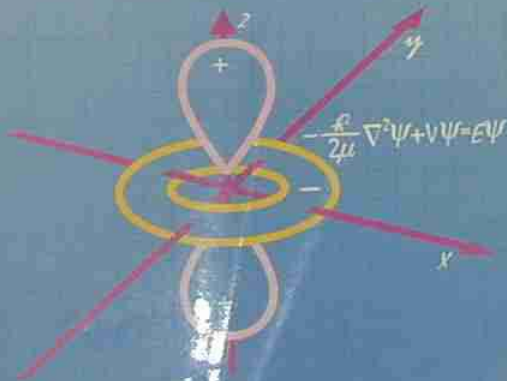
Egyensúly

P. W. ATKINS

FIZIKAI KÉMIA II.

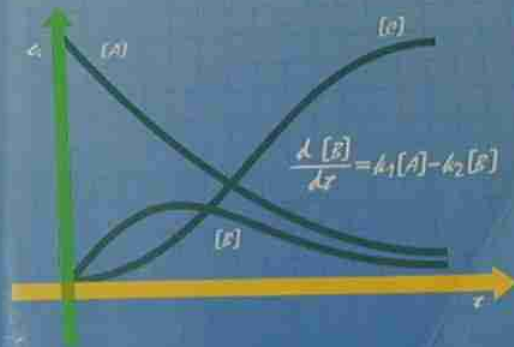
Szerkezet

P. W. ATKINS

FIZIKAI KÉMIA III.

Változás

Tananyag (eload04)

I. BEVEZETÉS (Bevez04)

II. A KVANTUMMECHANIKA AXIÓMÁI (Axiom04)

III. A HIDROGÉNATOM SZERKEZETE (H_atom04)

IV. A TÖBBELEKTRONOS ATOMOK ELEKTRONSZERKEZETE (Tobbel04)

V. OPTIKAI SPEKTROSKÓPIA (Optsp04)

VI. A MOLEKULÁK FORGÓMOZGÁSA (Forgo04)

VII. A MOLEKULÁK REZGŐMOZGÁSA (Rezgo04)

VIII. A MOLEKULÁK ELEKTRONSZERKEZETE (Molel04)

IX. FOTOELEKTRON-SPEKTROSKÓPIA (UPSXPS04)

X. LÉZEREK, LÉZERSPEKTROSKÓPIAI MÓDSZEREK (Lezer04)

XI. AZ ATOMMAGOK ENERIGIAÁLLAPOTAI } (Magszerk04)

XII. A MÁGNESES MAGREZONANCIA }

XII. AZ ELEKTRONSPIN-REZONANCIA (nem tananyag)

XIV. TÖMEGSPEKTROSKÓPIA (Tomegsp04)

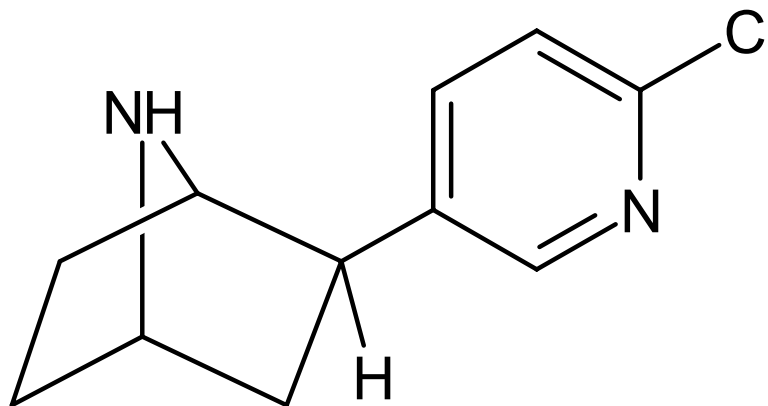
XV. A RÖNTGENDIFFRAKCIÓ (Rontg04)

Bevezetés I.

Példák kémiai
szerkezetvizsgálati feladatokra

Gyógyszer-hatóanyag

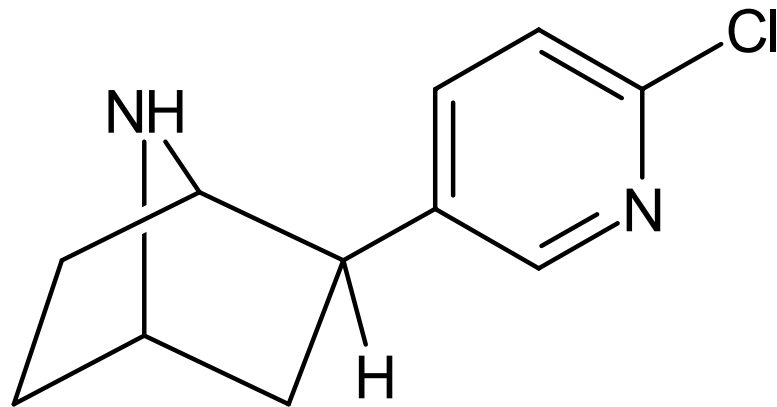

Epibatidin

Erős fájdalomcsillapító

Trópusi béka bőréből izolálták

Származékok szintézise: Szerves Kémia Tanszék

Szerkezeti képlet igazolása

Királis C-atom konfigurációja

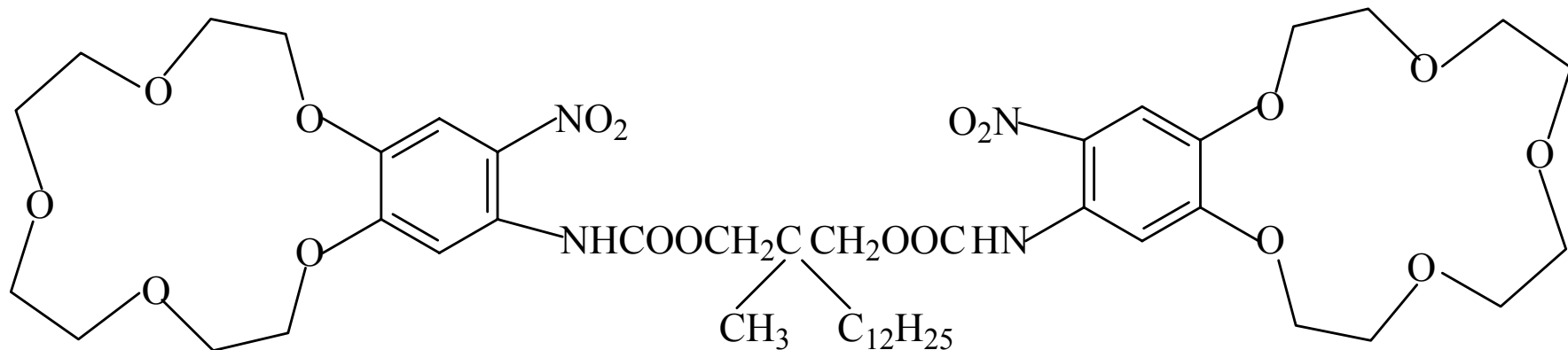
Gyógyszerhatás mechanizmus felderítéséhez (az élő szervezettel hogyan lép kölcsönhatásba):

térszerkezet (= „molekulageometria”),

atomi töltések, stb.

Kristálymódosulat azonosítása

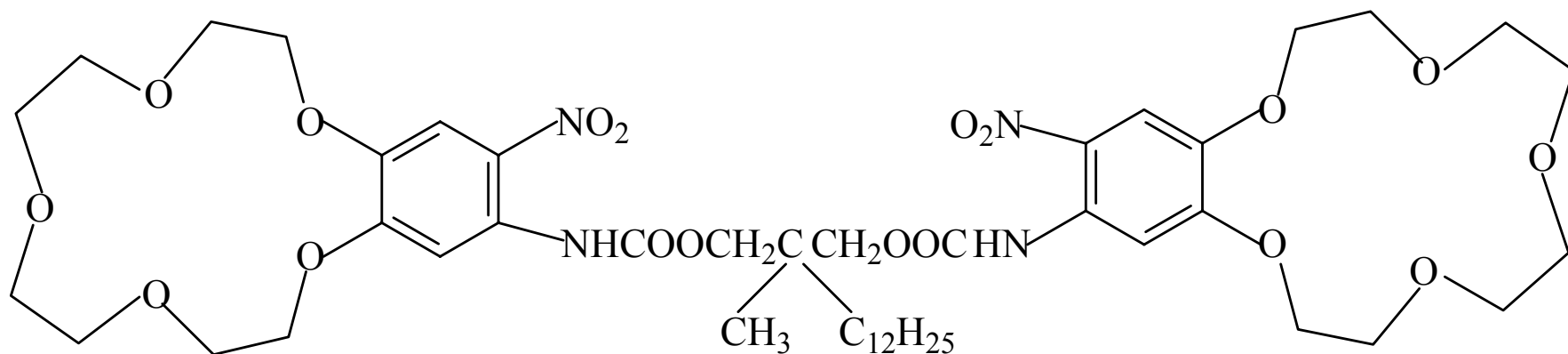
Elektrokémiai szenzor hatóanyaga

„BME 44” koronaéter

Kálium ionnal komplexet képez. Szelektív!

Orvosi, biológiai minták káliumtartalmát meghatározó műszerben alkalmazzák (HORIBA)

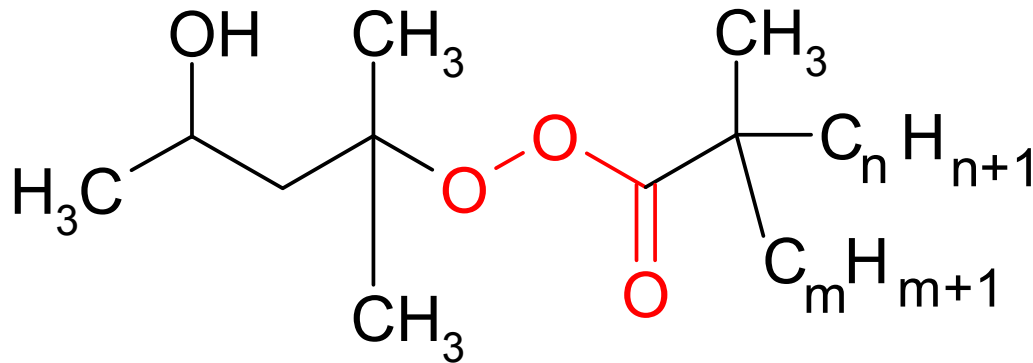
Szerkezeti képlet

A koronaéter-gyűrű geometriája

K⁺- BME44 „szupramolekuláris” komplex szerkezete

(koordinatív kötések, töltéseloszlás)

Iniciátor PVC polimerizációjához

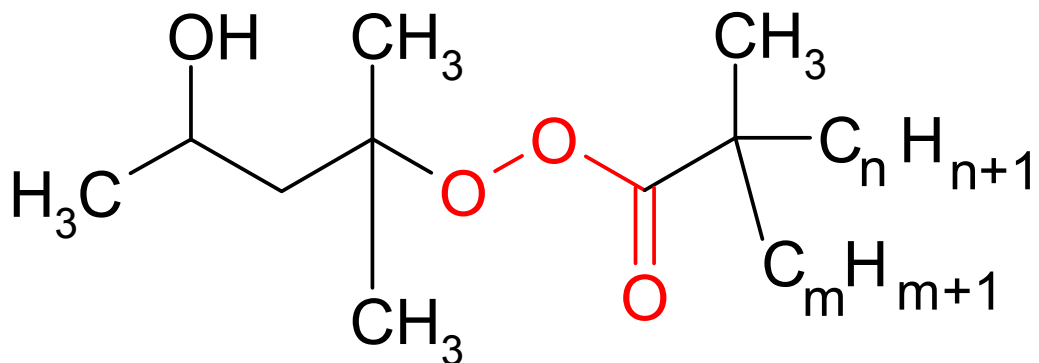
HPPN

$$n+m=7$$

Hő hatására gyökösen hasad (peroxikötés)

Felhasználásával kiváló minőségű PVC állítható elő

(BORSODCHEM-ben alkalmazzák)

$$n+m=7$$

HPPN

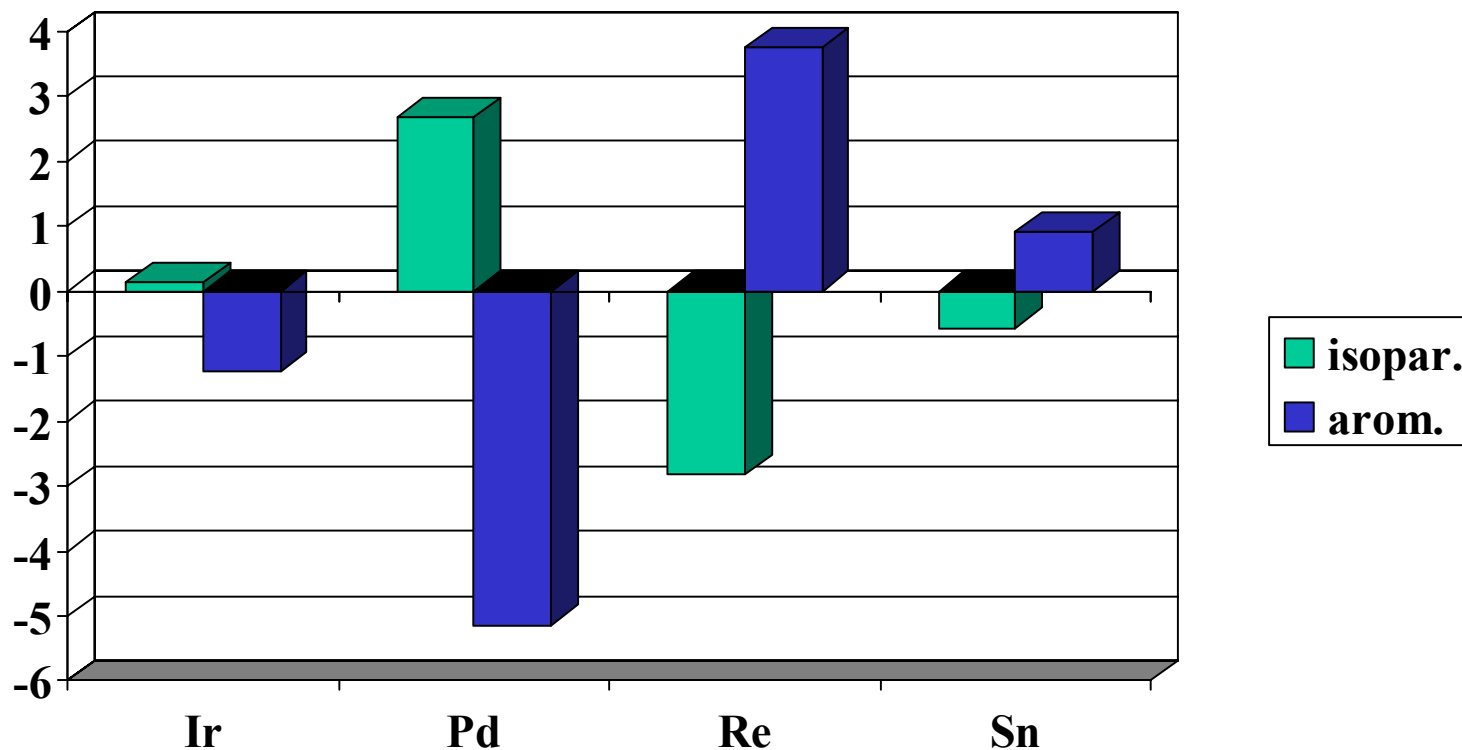
Szerkezeti képlet

O-O kötés erőssége

Gyök szerkezete és reakciókészsége

Gyökkoncentráció követése a reakció során

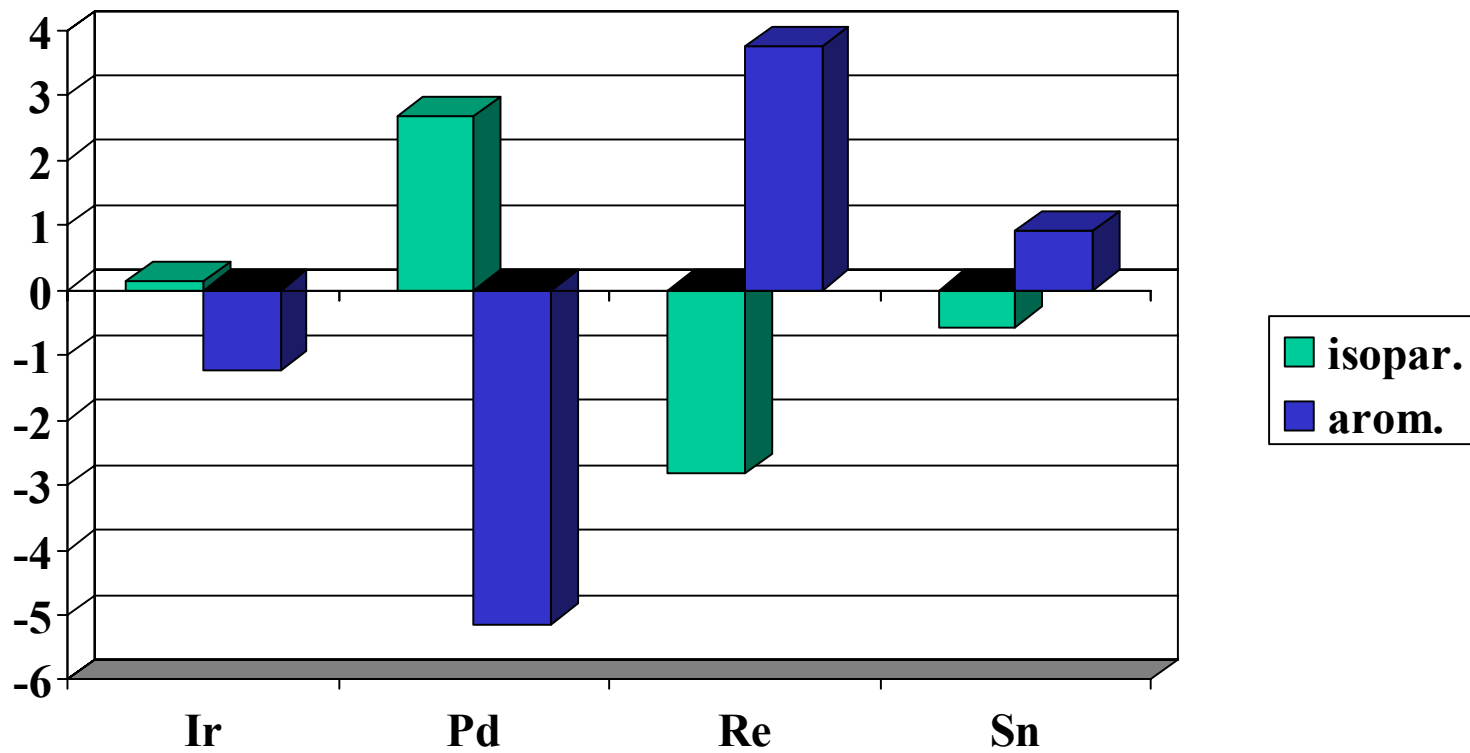
Szénhidrogén konverziója Pt-katalizátorral

Kiindulási anyag: n-oktán

Termékek i-oktán (motorbenzinben előnyös), aromások (káros)

Az ötvöző anyag hatására megváltozik a termékösszetétel

Az ötvözet elemi összetétele

Felületi összetétel

Felületen megkötődő szénhidrogének kimutatása

1.1. Bevezetés a spektroszkópiába

A molekuláknak és a többi mikrorészecskének szerkezetét a kvantummechanika írja le.

A kvantummechanika alapvető törvényeit az 1920-as években ismerték fel.

Előzmény: néhány kísérlet, amely a klasszikus fizikának ellentmondó eredményre vezetett.

Joseph Fraunhofer kísérlete 1815

A Nap fényét optikai rácson felbontotta.

A folytonos színeképpen fekete vonalakat észlelt.

A nap színeképe

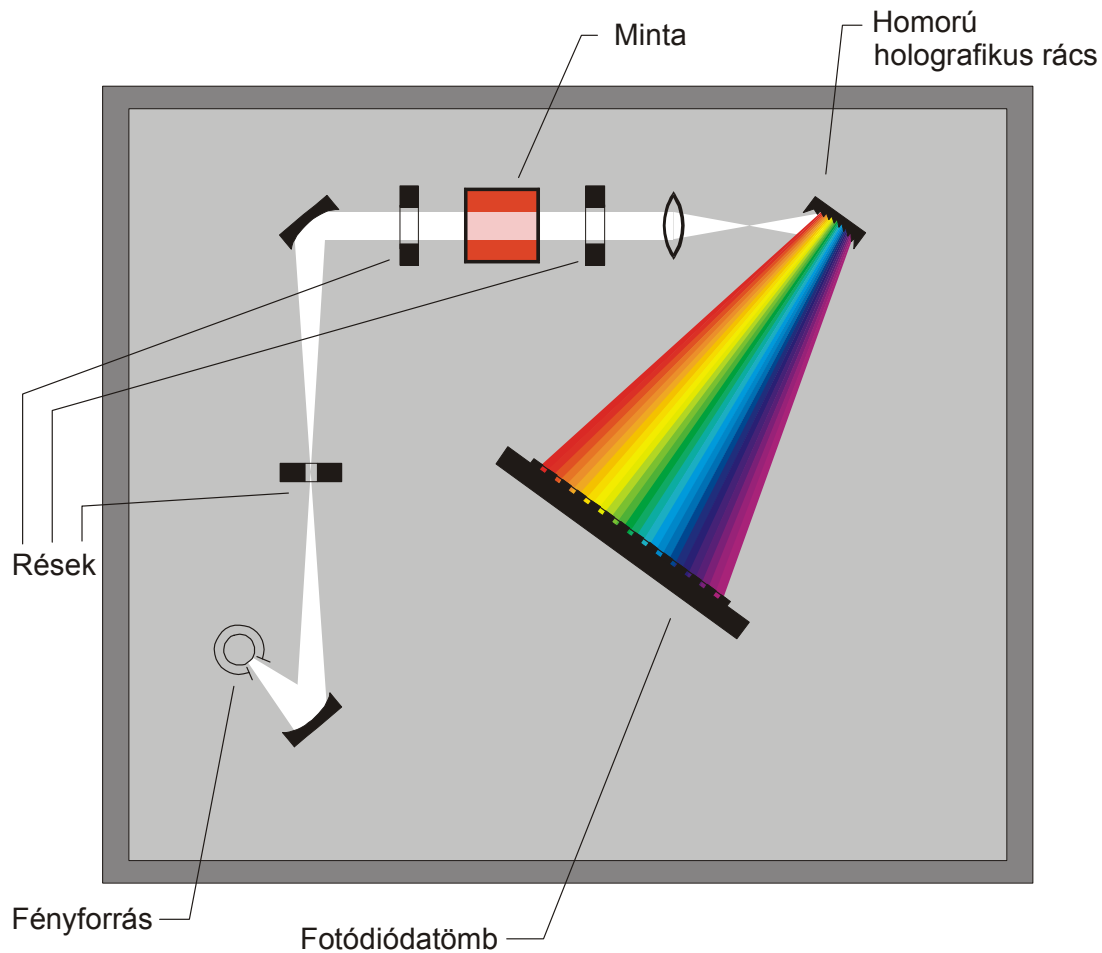
Magyarázat:

- a Nap folytonos sugárzást ad
- • a Napot és a Földet körülvevő gázburok részecskéi csak bizonyos hullámhosszú/frekvenciájú fotonokat (fénykvantumokat) nyelnek el.
- • • Az A részecske a rá jellemző $\nu_{A1}, \nu_{A2}\dots$
a B részecske a rá jellemző $\nu_{B1}, \nu_{B2}\dots$
- • • • Ezért az A részecske energiája $\Delta E_A = h \cdot \nu_{A1}, h \cdot \nu_{A2}\dots$
energiakkvantumokkal változhat,
a B részecskéjé $\Delta E_B = h \cdot \nu_{B1}, h \cdot \nu_{B2}\dots$ energiakkvantumokkal, stb.

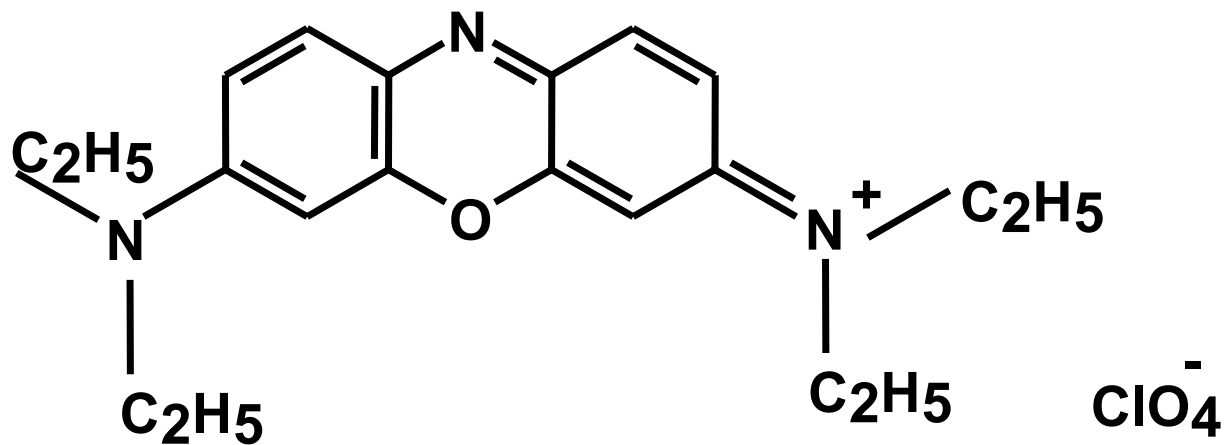
A mikrorészecskék fizikai sajátságai közül egyesek - köztük az energiájuk - csak bizonyos meghatározott - **kvantált** - értékeket vehetnek fel.

Erre utal a **kvantummechanika** elnevezés.

EGYSUGARAS UV-LÁTHATÓ ABSZORPCIÓS SPEKTROMÉTER

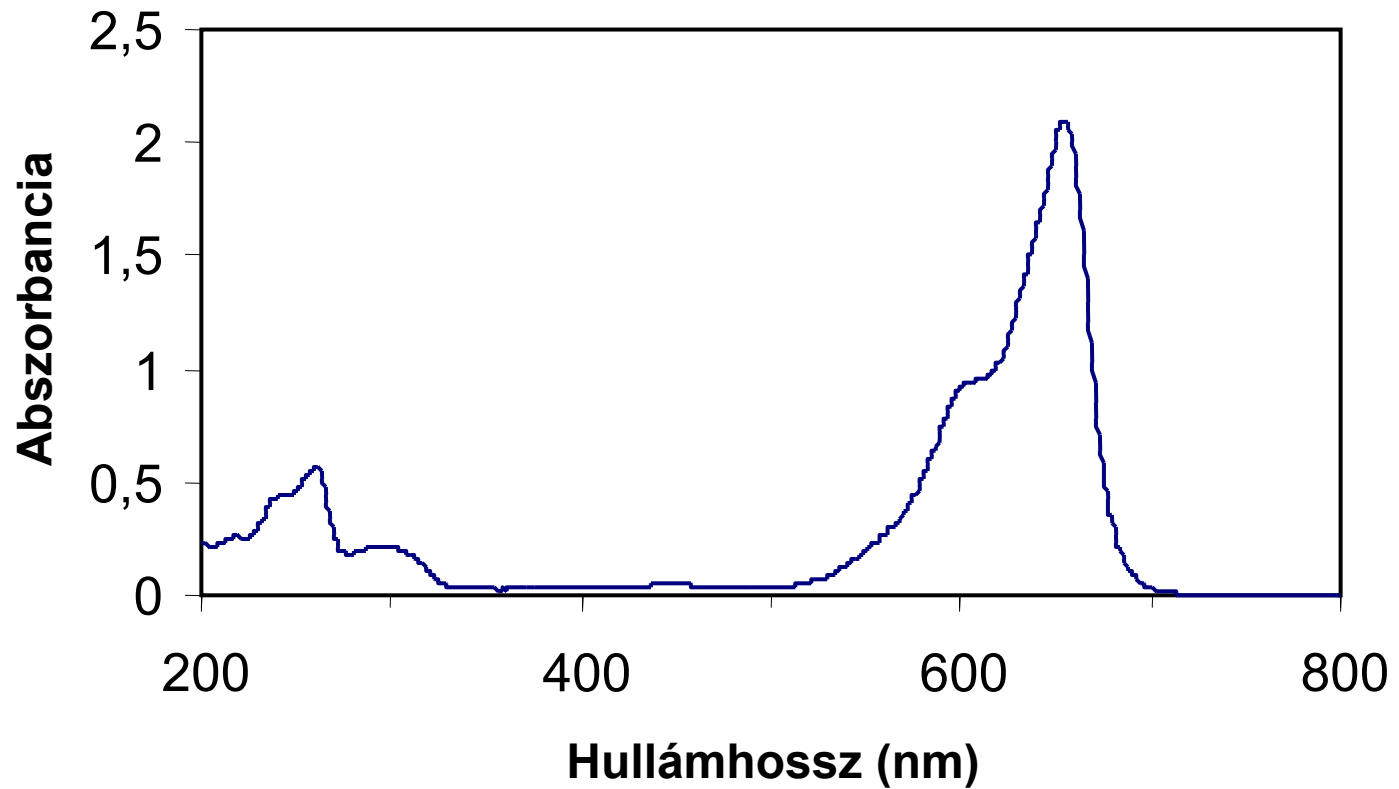

Oxazin 1

Oxazin 1 UV-látható abszorpciós spektruma

1.2. Bevezetés a kvantummechanikába

Erwin Schrödinger: Quantisierung als Eigenwertproblem (1926)

A Schrödinger-egyenlet

A kvantummechanika legfontosabb összefüggése!

$$\hat{H}\Psi(\tau) = E\Psi(\tau)$$

(Röviden: $\hat{H}\Psi = E\Psi$)

$$\hat{H}\Psi(\tau) = E\Psi(\tau)$$

Differenciálegyenlet

a molekulát alkotó atommagok és elektronok helykoordinátái szerinti differenciálhányadosokat tartalmaz

ezen koordináták közös jelölése: τ

$$\hat{H}\Psi(\tau) = E\Psi(\tau)$$

Pl.: H₂S molekula esetében τ

$\tau \equiv x_S, y_S, z_S; x_{H1}, y_{H1}, z_{H1}; x_{H2}, y_{H2}, z_{H2};$ (magok)

$x_{e1}, y_{e1}, z_{e1}; \dots \dots x_{e16}, y_{e16}, z_{e16}$ (elektronok)

$$\hat{H}\Psi(\tau) = E\Psi(\tau)$$

$\hat{H}$ Hamilton-operátor

Az operátor függvényen végzett műveletet jelöl ki.

A Hamilton-operátor több tagból áll, amelyek közül egyesek a magok és az elektronok térkoordinátái szerinti parciális deriválást tartalmaznak.

$\Psi(\tau)$ a molekula állapotfüggvénye

E a molekula energiája

$$\hat{H}\Psi(\tau) = E\Psi(\tau)$$

A differenciálegyenletek megoldásai függvények.

A Schrödinger-egyenlet megoldásai

a $\Psi_1(\tau)$, $\Psi_2(\tau)$, $\Psi_3(\tau)$ ... állapotfüggvények

és a hozzájuk tartozó

E_1 , E_2 , E_3 ... energia-sajátértékek

Az állapotfüggvény jelentősége I.

A molekula λ -ik állapotát jellemző $\Psi_\lambda(\tau)$ állapotfüggvény megadja, hogy a tér egyes pontjaiban mekkora az elektronok és a különféle atommagok tartózkodási valószínűsége.

Ebből leszámaztatható

- a magok elhelyezkedését jellemző kötéstávolságok, kötésszögek (molekulageometria)
- az atomok parciális töltései (reakciókészséghez fontos)
- kémiai kötések erőssége

Az állapotfüggvény jelentősége II.

Elméleti úton számítható a spektrum!

Elnyelési (abszorpciós spektrum): a fényelnyelés intenzitása a fény frekvenciájának függvényében.

Kibocsátási (emissziós) spektrum: a fénykibocsátás intenzitása a fény frekvenciájának függvényében.

Az állapotfüggvény jelentősége II.

Elméleti úton számítható a spektrum!

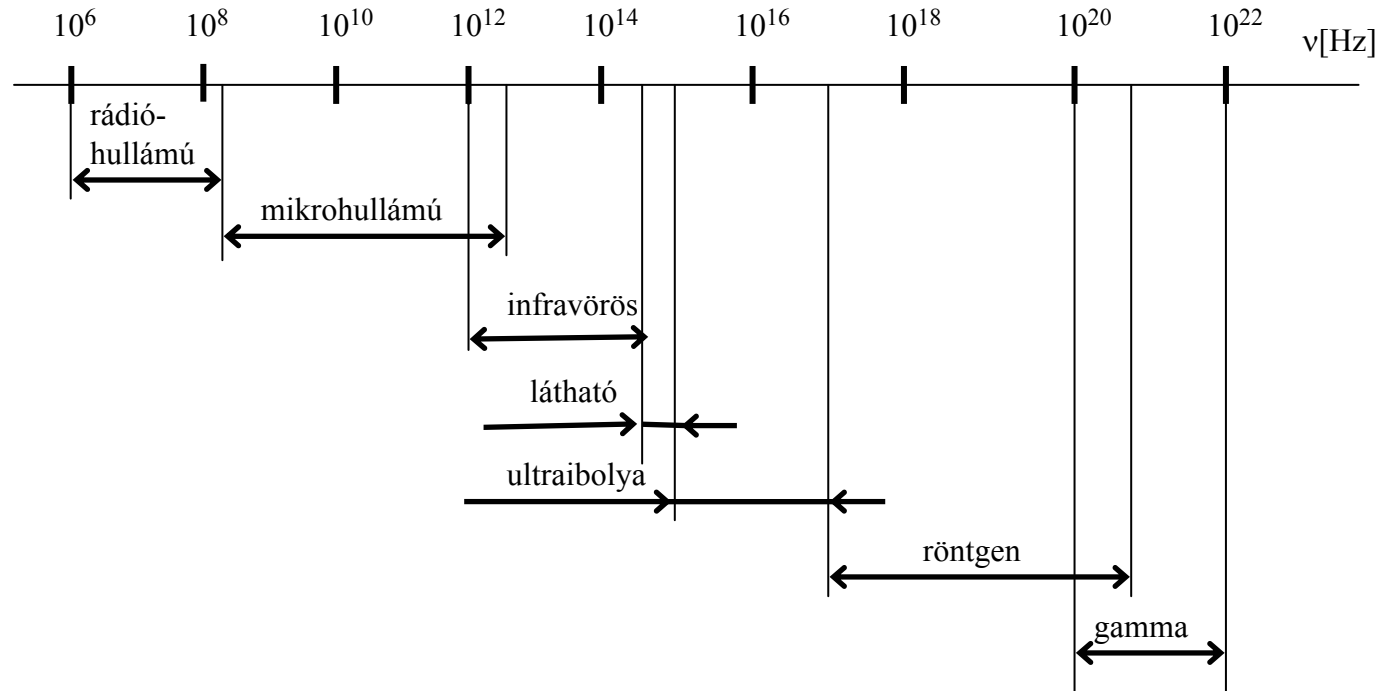
Az elnyelési frekvenciákat a kiindulási állapot (κ) és a végállapot (λ) energiájának különbsége határozza meg:

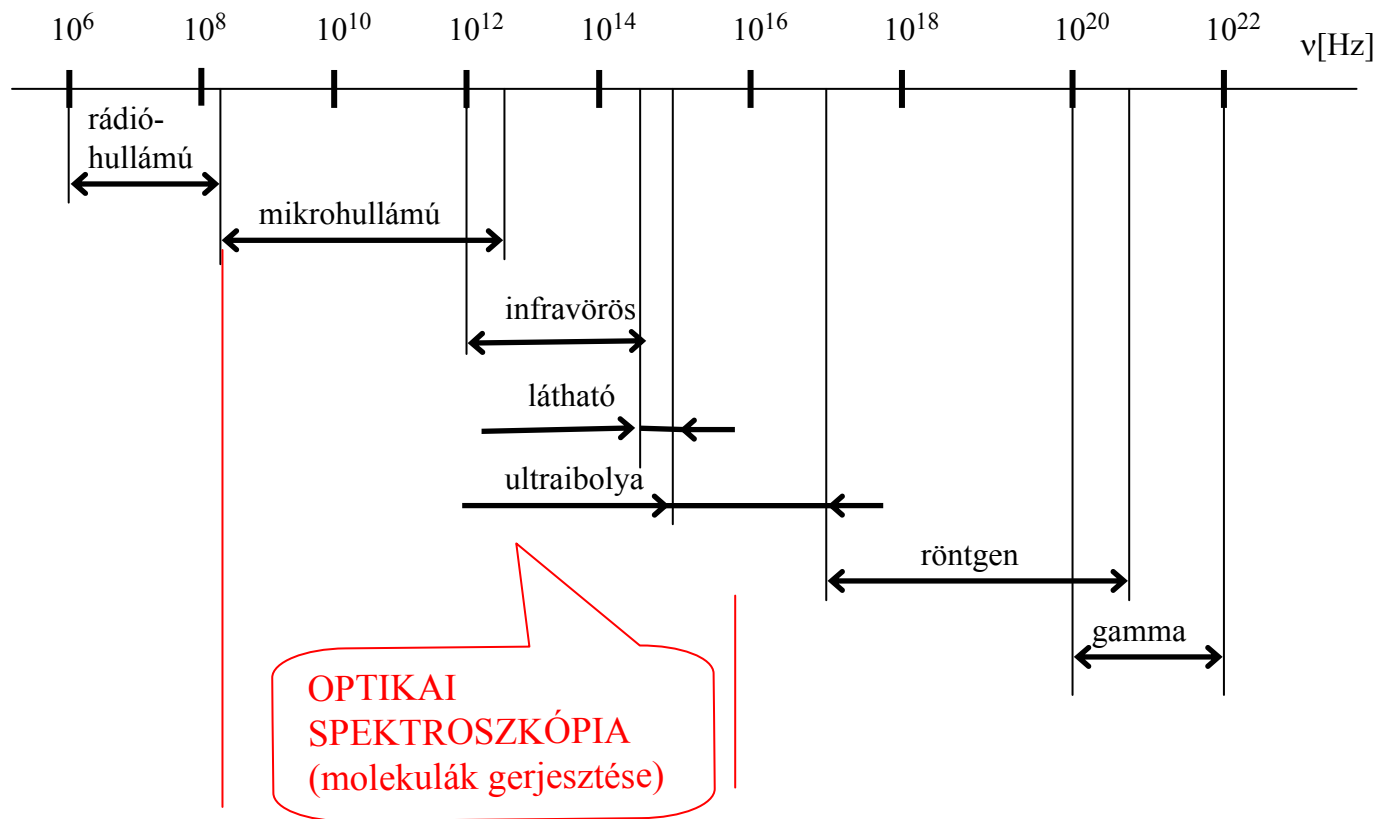
$$E_{\lambda} - E_{\kappa} = h\nu_{\kappa\lambda}$$

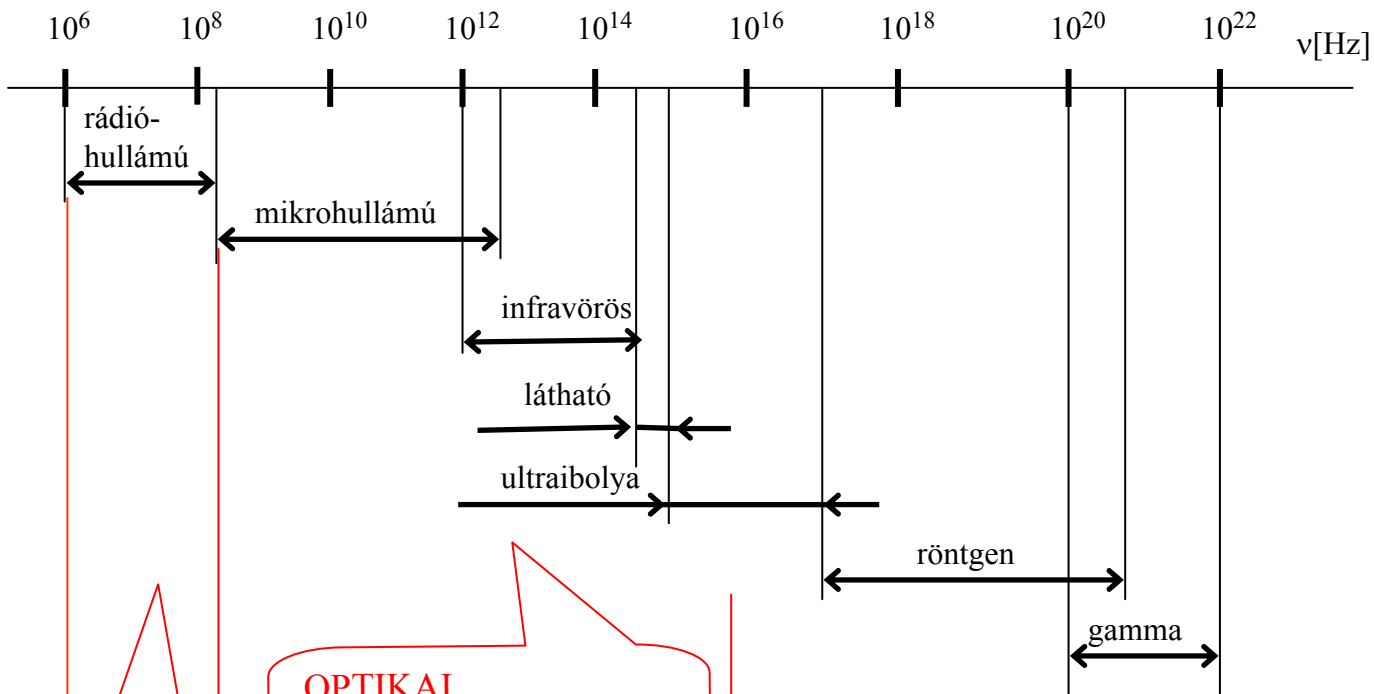
A spektrumvonal intenzitása arányos a két állapot (λ és κ) közötti sugárzásos átmenet valószínűségével, amely kiszámítható, ha ismerjük a molekula állapotfüggvényét kiindulási állapotban ($\Psi_{\lambda}(\tau)$) és a végállapotban ($\Psi_{\kappa}(\tau)$).

1.3. A kémiai szerkezetvizsgálati módszerek áttekintése

Az elektromágneses sugárzás tartományai

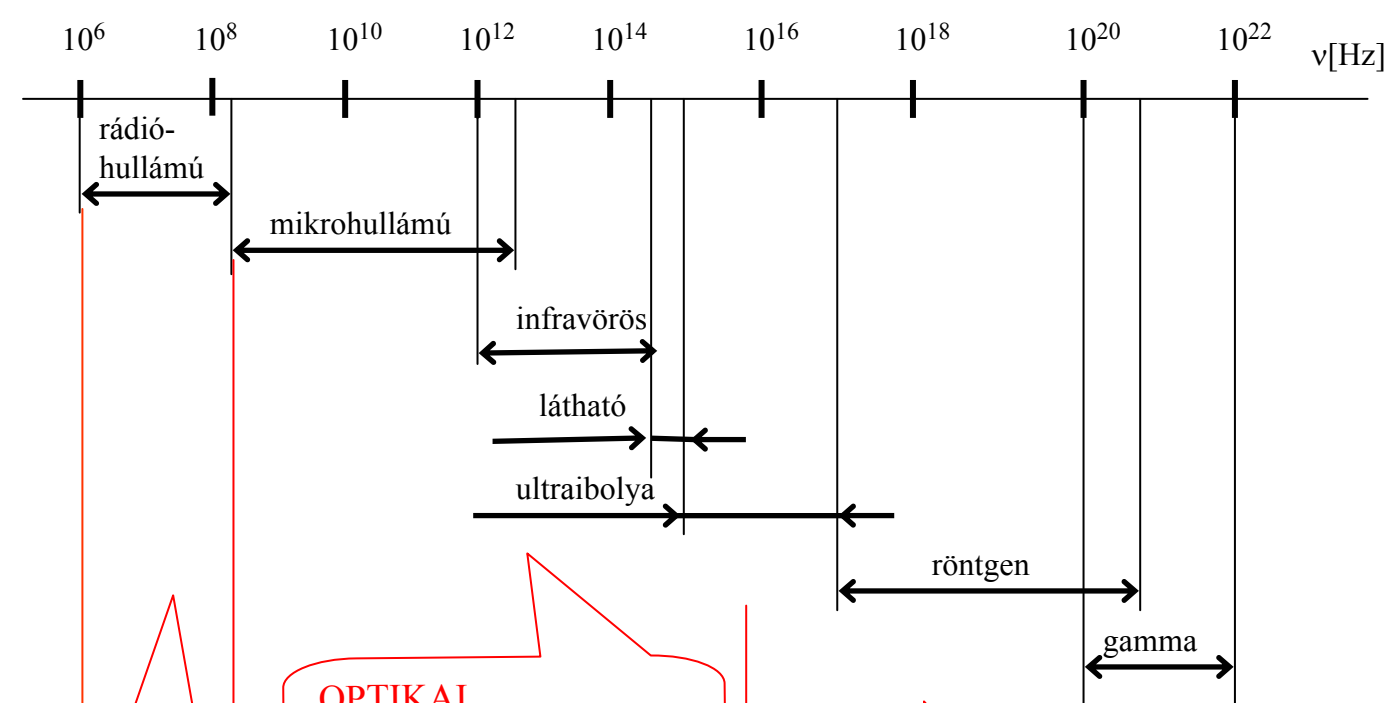

**OPTIKAI
SPEKTROSKÓPIA
(molekulák gerjesztése)**

**NMR SPEKTROSKÓPIA
(magok gerjesztése)**

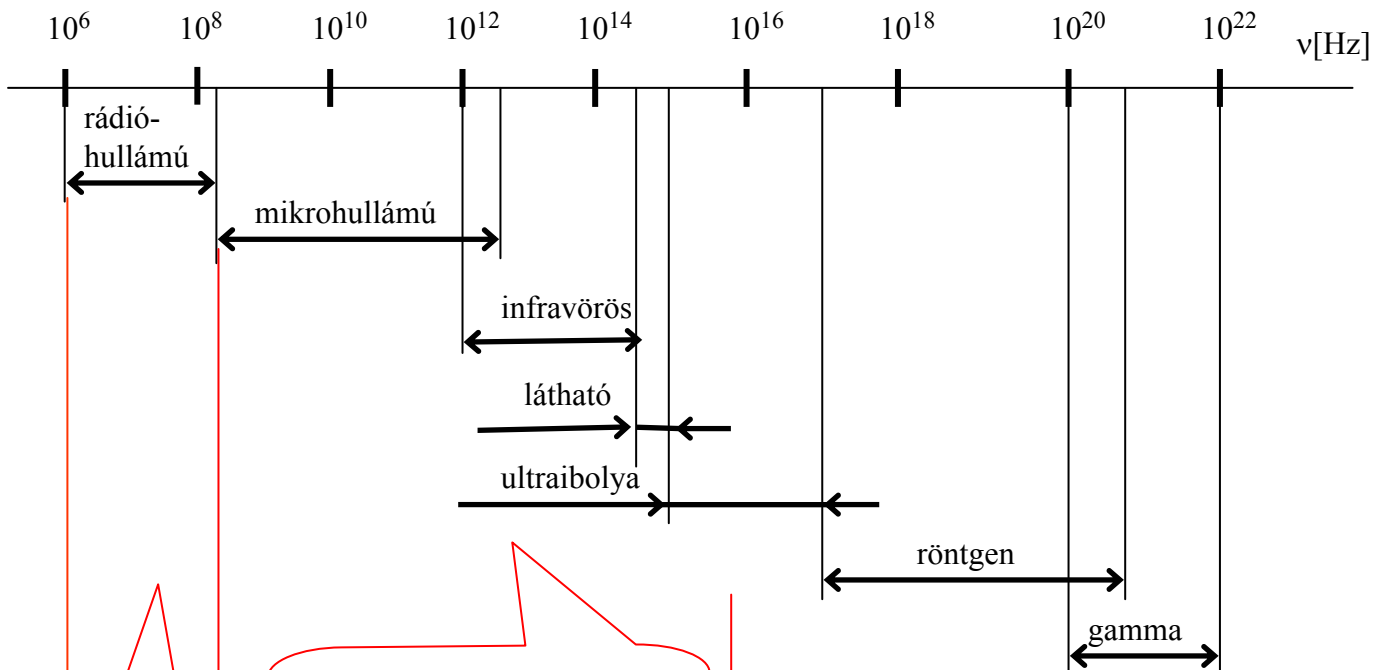

NMR SPEKTROSZKÓPIA
(magok gerjesztése)

OPTIKAI SPEKTROSZKÓPIA
(molekulák gerjesztése)

FOTOELEKTRON SPEKTROSZKÓPIA
(molekulák ionizálása)

**OPTIKAI
SPEKTROSKÓPIA**
(molekulák gerjesztése)

NMR SPEKTROSKÓPIA
(magok gerjesztése)

**FOTOELEKTRON
SPEKTROSKÓPIA**
(molekulák ionizálása)

**MÖSSBAUER
SPEKTROSKÓPIA**
(magok gerjesztése)

Kémiai szerkezetvizsgálati módszerek

Számításos kémia

Kvantumkémiai
számítás

Molekula-
modellezés

Kísérletek

Fotonnal

Elektronnal

Neutronnal

abszorpció

emisszió

rugalmatlan
szórás

rugalmas
szórás

ionizáció

rugalmas
szórás

ionizáció

rugalmas
szórás

